

„Tjednik bjelovarsko-križevački“: važnost periodičkih publikacija za istraživanje zavičajne povijesti

Zorka Renić, zorka.renic@bjelovar.com

Medicinska škola, Bjelovar

Tatjana Kreštan, tatjana71@yahoo.com

Narodna knjižnica „Petar Preradović“, Bjelovar

Libellarium, 1, 1 (2008): 93 – 110.

UDK: 050:930.85(497.526)“18/19”

Stručni rad

Primljeno: 16. travnja 2007.

Sažetak

Povijest tiskarstva, nakladništva i knjižarstva Bjelovarsko-bilogorske županije nije dovoljno istražena i vrednovana. Nekoliko stručnih radova o toj temi ne donosi iscrpan i sustavan pregled, kao niti obrazloženje uloge periodičkih publikacija, posebice časopisa i novina, u cjelokupnom razvoju grada Bjelovara i županije.

Posebno je čudno što se vrlo malo pisalo o prvim bjelovarskim novinama – „Tjedniku bjelovarsko-križevačkom“.

Rad donosi pregled činjenica vezanih uz početak izlaženja lista, sastav uredništva i glavne urednike, sadržaj lista, publicističke žanrove, rubrike, nakladu, distribuciju, popularizaciju i grafički dizajn. S obzirom na raspon tema, ukupnost zbivanja i širok dijapazon društvenog života koji je list pratio, pokušava se objasniti njegov utjecaj na razvoj pismenosti i kulturu čitanja, kao i ulogu u kulturnom, prosvjetnom i političkom životu grada i regije s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Poticaj pisanju rada jest i činjenica da je „Tjednik bjelovarsko-križevački“, u nedostatku izvorne građe, važan izvor za istraživanje lokalne povijesti.

Glavni izvor za proučavanje bili su primjerci „Tjednika“, čija su cijela godišta sačuvana u NSK-u. Konzultirani su bibliografski izvori i građa koja govori o razvoju tiskarstva i periodičkih publikacija. Teorijska polazišta bili su radovi Josipa Horvata, Božidara Novaka, Srećka Lipovčana, Ivanke Kuić, Ive Perića, Vjekoslava Maštrovića i dr.

U radu su korištene povijesna i komparativna metoda, metoda kompilacije, metoda deskripcije, analiza i sinteza.

Prve pokrajinske tjednike obično su izdavali lokalni tiskari u središtima županija. Golem pomak u razvoju nakladništva i tiskarstva u Bjelovaru napravio je Adolf Kolesar, koji je svoju tiskaru osnovao 1885. godine. Uskoro kreće i s izdavanjem prvih novina pod

nazivom „Tjednik bjelovarsko–križevački: list za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život”. Prvi broj „Tjednika” izašao je 1. studenoga 1890. godine i predstavlja početak razvoja periodike u Bjelovaru i županiji.

Adolf Kolesar dao je tehničku osnovu za početak novinskog nakladništva u Bjelovaru, a najveći utjecaj na sadržaj „Tjednika” imali su dugogodišnji članovi uredništva i uvodničari profesor Gustav Fleischer te odvjetnik i političar Milan Rojc. U dosadašnjim radovima uglavnom se ističe da je „Tjednik” bio među najboljim pokrajinskim glasilima svoga vremena.

List u početku donosi samo vijesti, novosti, zanimljivosti, pouku, kritiku, pripovijetke, sport i oglase, u želji da obuhvati cijelu Bjelovarsko–križevačku županiju i bez posebnih političkih ambicija.

No mijenjajući vlasnika i uredništvo, list od 1907. izlazi kao političko glasilo Hrvatsko–srpske koalicije, te se veća pažnja pridaje državnim, političkim, komunalnim, socijalnim i gospodarskim problemima županije. Zadnji broj lista izašao je 30. kolovoza 1919. i nakon toga mijenja naziv u „Demokratski glas”, postajući glasilom Jugoslavenske demokratske stranke. Godine 1924. list ponovno vraća stari naziv „Tjednik”, ali je opstao vrlo kratko vrijeme.

Ograničenja pri istraživanju odnose se na otežanu dostupnost građe jer je „Tjednik” u Državnom arhivu i Gradskom muzeju Bjelovar sačuvan tek fragmentarno, dok Narodna knjižnica „Petar Preradović” u Bjelovaru ne posjeduje niti jedan primjerak lista. Također se pojavio i problem pouzdanosti podataka navedenih u literaturi, koji su mjestimice bili nepotpuni ili tek djelomice točni.

Cilj je rada pridonijeti rasvjetljavanju uloge „Tjednika” sa sociološko–politološkog te informacijsko–komunikacijskog aspekta. Uvid u sadržaj „Tjednika” koji rad donosi olakšat će daljnja istraživanja povijesti grada i županije.

KLJUČNE RIJEČI: „Tjednik bjelovarsko–križevački”, Bjelovar, Bjelovarsko–križevačka županija, periodika.

Uvod

Nakon ukidanja Đurđevačko–križevačke krajine 1871. osnovana je Županija bjelovarsko–križevačka. Otada je u svim segmentima života grada Bjelovara i Županije zamjetan nagli gospodarski, demografski i kulturni razvoj. Bjelovar postaje županijsko središte u kojemu tiskarstvo treba podmirivati potrebe nove uprave, administracije, školstva, ali i stanovništva. Izumu rotacijskog tiska 1869. godine bilo je glavni činitelj procesa prerastanja tiskarstva iz zanatstva u industriju. Dvije su glavne tiskare u tom razdoblju djelovale u Bjelovaru i njihovi su vlasnici ujedno i vlasnici knjižara i papirnica te nakladnici svojih izdanja. Prvu je osnovao Jacob Fleischmann 1875., a drugu Adolf Kolesar 1885. godine. U početku se njihov rad sastojao od tiskanja različitih tiskanica,

izvješća, spomenica, pravila, računa, plakata i sl., a kasnije počinju s tiskanjem knjiga i časopisa.

Pokrajinske tjednike koji su pokrenuti krajem 19. i početkom 20. stoljeća obično su izdavali lokalni tiskari u središtima županija (Bulić 1990). U tiskari Adolfa Kolesara 1. studenog 1890. pokrenuta je prva periodička publikacija u gradu Bjelovaru i županiji – „Tjednik bjelovarsko-križevački: list za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život”.

Dosadašnja istraživanja i rezultati koji se odnose na povijest bjelovarske periodike malobrojni su i nesustavni. Stoga ovim radom želimo potaknuti izradu njihova sveobuhvatnog i iscrpnog pregleda. Teza rada polazi od činjenice da se periodičke publikacije jednog kraja ili jednog naroda mogu s povijesnog stajališta razmatrati i kao historiografski izvor i kao povijesna tema (usp. Perić 1980). Prve spoznaje o povijesti razvoja periodičkih publikacija u Bjelovaru donose radovi Magdalene Bulić objavljeni u „Bjelovarskom zborniku”. Za potrebe ovoga rada konzultirani su i pregledi povijesti periodike općenito, kao i pregledi razvoja periodike pojedinih gradova (Osijek, Dubrovnik, Zadar, Split itd.), a temeljni su izvor bili primjerci „Tjednika”, čija su godišta u cijelosti sačuvana u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Povod izlaženja i uredništvo „Tjednika”

U prvom broju „Tjednika” istaknut je cilj izlaženja lista:

da grad Bjelovar treba lokalni list, koji će dostojno zamijeniti ustmenu predaju, koji će obuhvatiti sve javne gradske, županijske i zemaljske poslove, koji će građanima s godnim načinom upozoriti na javni život njegove občine i domovine, koji će za koju koristnu stvar, interes svih krugova u pravo doba probuditi i koji će napokon nadopuniti saobraćaj izmedju vlasti i pučanstva („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 1. studeni 1890.).

Podatke o povodu i prvom uredništvu donosi članak prigodom 25. obljetnice izlaženja „Tjednika”. Godine 1888. održane su velike carske vojne vježbe u zapadnom dijelu Slavonije. U Bjelovaru je tom prigodom car i kralj Franjo Josip I. boravio nekoliko dana. Od uglednika bili su ondje i kraljević Rudolf, kralj Velike Britanije Eduard II., crkveni velikodostojnici Josip Juraj Strossmayer,¹ Juraj Posilović, sveučilišni profesor Tadija

1 Posjet je ostao zapamćen po skandalu – sukobu cara i kralja Franje Josipa I. i J. J. Strossmayera. Povod je bila čestitka što ju je tih dana u povodu devetstote godišnjice pokrštenja Rusa Strossmayer uputio u Kijev, gdje se održavala proslava. Primajući svjetovne i crkvene veleostojnike vladar se obratio Strossmayeru: „Opet ste učinili nešto, o čemu moram misliti da ste zbilja bili bolesni kad ste to učinili. Morali ste biti bolesni kad ste poslali svoj brzojav u Kijev.” Na carevu uvredu Strossmayer je izrekao često citiranu rečenicu: „Ne veličanstvo, poslao sam brzojav u Kijev kod potpune svijesti, moja je savjest čista i potpuno mirna.” Budući da nije očekivao da će mu se usprotiviti, vladar je inzistirao na svojoj tvrdnji da su se u Rusiji često

Smičiklas i drugi. Upravo je taj događaj osvijestio činjenicu o potrebi za novinama koje bi stanovništvo grada i županije obavještavale o takvim zanimljivim događajima i ljudima. Inače, o posjetu su pisale svjetske novine, a ostao je zabilježen i kao značajan događaj nacionalne povijesti.

Poticaj za prvi bjelovarski list dao je Adolf Kolesar, čija je tiskara započela s radom 1885. Njegova je zamisao zaživjela tek 1889. kada je upravu Bjelovarsko-križevačke županije preuzeo varaždinski veliki župan Radoslav pl. Rubido-Zichy. Župan je oživio društveni život u gradu i županiji, a podržao je i ideju o osnivanju neovisnoga građanskog lista. Već za nekoliko mjeseci Kolesar je završio pripreme za objavljivanje lista i prvi broj izlazi 1. studenoga 1890. godine. Uređivački odbor lista činili su profesor Gustav Fleischer,² profesor Josip Hohnjec, srednjoškolski katehet Vjekoslav Homotarić, odvjetnik Milan Rojc, kraljevski javni bilježnik Miroslav Strižić i županijski perovođa Ivan pl. Žigrović-Pretočki. Jedno je vrijeme u uredništvu sudjelovao i trgovac Adolf Mišulin. Zbog brojnih poslova formalno je istupio, ali je ostao savjetnik za industrijsko-trgovačka pitanja.

Uređivački odbor sastajao se srijedom i detaljno raspravljao o priložima. List je izlazio subotom. Školovanih novinara u tom razdoblju nije bilo, a novinarstvom su se usputno bavili pripadnici različitih intelektualnih slobodnih profesija: književnici, svećenici, odvjetnici i dr. Podsjetimo da je Hrvatsko novinarsko društvo osnovano tek 1910.

Glavni urednici lista vremenom su se mijenjali. Od 1. godišta i 1. broja (1890.) odgovorni je urednik lista Adolf Kolesar; od 17. godišta i 28. broja (1907.) Dragutin Poljugan; od 17. godišta i 46. broja (1907.) Ivan Winter; od 19. godišta i 5. broja (1908.) Eugen Rimpl-Bobić; od 25. godišta i broja 1 (1913.) do broja 22 (1914.) Luka Šoški. Mijenjali su se i vlasnici lista. Od 1. godišta i 1. broja (1890.) vlasnik je Adolf Kolesar; od 17. godišta i 28. broja (1907.) do 20. godišta i 12. broja (1909.) Josip Werklein i Ivan Winter.

U tekstu objavljenom prigodom 25. obljetnice izlaženja „Tjednika” izražen je i ponos na kontinuitet izlaženja, ali i dugovječnost lista.

Doista se rijetko koji naš, po gotovu pokrajinski list, uspije uzdržati na životu kroz toliko godina, kroz toliko promjena socijalnih i političkih, a uz to da se nikada nije ogriješio o svoj program, koji doduše nema stranačko-političkoga pravca, ali se sastoji u tome da patriotski piše i obavješćuje svoje čitatelje o

kovale zavjere protiv Katoličke crkve i pape. Potpuno sabran, đakovački je biskup uzvratilo: „Ne Veličanstvo, ja to ne mogu vjerovati.” Malo je bilo osoba koje bi se tako usudile razgovarati s vladarom, pa stoga ne čudi što je bjelovarski razgovor dobio najširi publicitet (Usp. Medar 1994: 31 – 40).

2 Profesor Gustav Fleischer pokrenuo je u Bjelovaru 1884. g. list za učitelje srednjih i pučkih škola pod nazivom „Tumač”. List je izlazio od 1. kolovoza do 1. prosinca 1884. i bavio se didaktičkim pitanjima (Usp. Renić — Kreštan 2006: 25 – 33).

novostima iz gradova i krajeva naše županije, baveći se uz to poukom, narodnim gospodarstvom te pojavima društvenoga i javnoga života njezinoga („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 1. studeni 1914).

Iz sadržaja „Tjednika”

Sadržaj lista bio je određen već u podnaslovu: „list za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život”. Svaki je broj sadržavao od svega ponešto, kako bi pobudio pozornost šire javnosti kojoj je bio i namijenjen. Tekstovi su bili kratki, informativni i zanimljivi.

„Tjednik” je imao sve publicističke žanrove. U svojoj gotovo tri desetljeća dugoj povijesti sadržaj je konstituiran u nekoliko glavnih oblika: raspravi, polemici, podlistku, ogledu (eseju), prikazu, govoru, otvorenom pismu itd. Prvi intervju u bjelovarskom tisku izašao je u 12. broju „Tjednika” (18. siječnja 1919.) pod naslovom *Razgovor s pukovnikom Milanom Pribičevićem*. I prve polemike objavljene su u tom listu, a njihove su teme bile: naziv grada; Belovar, Bellovar, Bjelovar (1890.); gradska rasvjeta (1906.); upotreba novosagrađene Sokolane (B. Živković i M. Stržić, 1911.); uzroci nereda u Hrvatskoj (L. Šoški i Udruženje obrtnika i trgovaca za grad i okolicu, 1918/1919.) itd.

Rubrike su se s vremenom mijenjale i tijekom izlaženja lista njihovi su nazivi: Uvodnik, Podlistak, Dopisi, Gradske vijesti, Domaće i razne viesti, Pokrajinske vijesti, Naši dopisi, Život i zdravlje, Književnost i umjetnost, Pučka prosvjeta/Prosvjeta, Gospodarstvo, Politički pregled, Prilog, Oglasi itd.

Povremeno su izlazile rubrike: Smiešnica (1890.), Iz sudnice i Službeni glasnik (1891.). Također je i prilog Cendravec izlazio povremeno:

Dugo sam šutio, to jest, živio sam u pobožnom strahu i u Bjelovaru. Dugo nisam digao svog pera pa njime zamahnuo da pohvalim malo razne naše uredbe (3. studenog 1893.).

Uz redovne tekstove česti su bili prilozi listu, koji su većim dijelom bez naslova. Prigodno su izlazili Božićni (1890., 1891., 1892., 1894., 1907.) i Uzkrasni prilog (1891., 1892., 1908.) s prikladnim sadržajima te prilozi uz određene političke događaje (Poruka hrvatsko-srpske koalicije, 1908.).

Članci nisu potpisivani. Iznimke čine članci Vjekoslava Homotarića, Jovana Vučkovića te autora koji su stavljali svoje inicijale ili pseudonime.

Sadržaj novina ponajviše govori o lokalnoj sredini. Bilježi događaje vezane uz Bjelovar, županiju, ali i tadašnju državu.

Zahvaljujući člancima koji govore o lokalnoj problematici, u nedostatku drugih izvora, mogu se rekonstruirati događaji iz zavičajne prošlosti.

Navodimo teme nekih članaka iz područja demografskog, industrijskog, gospodarskog, ljekarničkog, trgovačkog i obrtničkog života grada toga doba, kao i članke o vojnoj i vjerskoj povijesti te povijesti grada i županije koji su nam zanimljivi iz današnje perspektive. Osobito su zanimljivi članci koji govore o prometu, komunalnoj problematici te uredbama grada i županije.

Godine 1891. V. Homotarić piše o stanovništvu Bjelovara u 18. i 19. stoljeću, a 1901. iz uvodnika *Popis pučanstva* saznajemo da je u Bjelovarsko-križevačkoj županiji broj stanovnika u porastu.

Iz godine 1891. saznajemo da je Bjelovar još 1791. imao „pivaru”, „Tjednik” 1906. prenosi vijest iz „Hrvatskog Trgovačkog lista” o „svilinogojstvu” u Hrvatskoj.

Gospodarska rubrika bila je najvećim dijelom posvećena poljoprivredi. Uglavnom je sadržavala upute o uzgoju kultura, hranidbi stoke, suši i sl. Konjogojstvo i ovčarstvo česta su tema 1902. i 1903. U „Tjedniku” od 19. svibnja 1906. stoji: „Uvjereni smo da će naša županija sa svojim uzornim stočarstvom na zemaljskoj izložbi opet priznanje steći.”

Vijest o otvaranju druge apoteke u Bjelovaru, u vlasništvu Josipa Wekleina, objavljena je 16. siječnja 1892. Iste godine jedna su od tema cehovi u 18. i 19. stoljeću.

O vojnoj povijesti govore članci *Povijest Varaždinske Vojne krajine* objavljeni 1891. i potpisani inicijalima L. P.

Tijekom 1891. i 1892. u više navrata raspravljalo se o bjelovarskom groblju, a prota Jovan Vučković piše povijesne rasprave o pravoslavnoj parohijalnoj crkvi Sv. Trojice u Bjelovaru koja je sagrađena 1792. O rimokatoličkom groblju piše V. Homotarić 1892., a prilog o Rimokatoličkoj crkvi izlazi 1906.

Godine 1904. izlaze prilozi o grbu i zastavi županije, a 1907. Juraj Šušnjak³ piše o povijesti grada u podlistku *O utemeljenju grada Bjelovara*.

Prvi svjetski rat (1914. — 1918.) utjecao je na sadržaj svih rubrika u listu. Posebno su brojne vijesti o 16. pješačkoj pukovnici.

„Tjednik” je od početka izlaženja pratio i aktualizirao najznačajnije probleme vezane uz razvoj grada. Pratio se razvoj prometne povezanosti u županiji, posebice željezničkog prometa. U „Tjedniku” je 24. ožujka 1894. objavljen budući željeznički vozni red s dolascima i odlascima vlakova za Bjelovar i okolicu. U travnju 1894. najavljuje se dolazak prve lokomotive u Bjelovar, koja je svečano dočeka 19. travnja 1894. Na lokomotivi je pisalo: „Živio Bjelovar!”, „Zora fučka, bit će dana” i „Dugo očekivani,

3 Juraj Šušnjak (Bjelovar 1888. — Zagreb 1973.). Bio je profesor bjelovarske gimnazije i njezin ravnatelj (1920. — 1929.). Bio je i ravnatelj Učiteljske škole (1922. — 1925.). Bavio se i novinarstvom i objavljivao u „Nastavnom vjesniku”. Najpoznatiji je po rukopisu *Povijest Bjelovara* (Usp. Bulić 1990: 198).

mili gost”. Kasnije se pratio razvoj željezničkih veza (Bjelovar — Virovitica, Bjelovar — Garešnica, Bjelovar — Grubišno Polje itd.).

Uredništvo „Tjednika” postalo je svjesno i činjenice da je među ograničavajućim čimbenicima bržeg razvoja grada neriješeno komunalno pitanje, posebice gradska rasvjeta. U „Tjedniku” se dugi niz godina ponavljaju apeli gradskim vlastima kako bi se riješio taj problem. Tijekom godina izlaženja „Tjednik” kao jedini list u županiji donosi izvješća sa županijskih upravnih odbora i skupština, gradskih zastupstava, oglase općinskih poglavarstava u županiji, vijesti o imenovanjima, premještajima nastavnika i drugo, postajući tako službenim glasnikom za županiju.

U sielu županije ima toliko stvari javnog interesa, da se bez javnoga glasila interes za sve te poslove ne može ni pobuditi ni podržati („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 1. prosinca 1892.)

U listu su se predstavljali novi zakoni (Zakon o zdravstvu, Zakon o komasaciji, Zakon o zadrugama itd.) i prenosile vijesti iz Sabora.

„Tjednik” je prenosio i vijesti iz svijeta, koje su se odabirale i prevodile iz drugih novina. Izdajamo neke od zanimljivosti: posjet K. Hedervaryja (1891.); veliki prilog o papi Lavu XIII. (1903.); smrt nadvojvode Josipa (1905.); potres u San Franciscu, obljetnica K. Kolumba, Prvi svjetski rat (1914.).

Grafički dizajn

List je izlazio na „cielom arku”. Mijenjala se veličina slova, način oblikovanja teksta i format, koji je uglavnom bio 46 i 40 cm.

Neuobičajeni su primjeri korištenja nekoliko tipova slova, što je osobito izraženo na prijelazu stoljeća, kada tiskari počinju rabiti secesijske oblike. Često su se rabila i druga pisma, poput ćirilice koja se koristila nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na izborima, uglavnom za priloge o radu *Srpskog sokola*. Atraktivnosti lista doprinosilo je korištenje različitih boja papira: plavog, žutog i zelenog. Povezivanje umjetničkog i industrijskog segmenta dovodi do modernizacije tiskarstva i pojave grafičkog dizajna, koji obilježava i usmjerava suvremenu proizvodnju kvalitetno oblikovanih tiskovina, a što je vidljivo i u bjelovarskom „Tjedniku”.

Iako je u Bjelovaru vrlo rano postojao i djelovao službeni fotograf, o čemu svjedoče vijesti u „Tjedniku”,⁴ fotografijom kao novim sredstvom vizualne komunikacije nije u listu zabilježen niti jedan značajniji događaj.

4 U broju 31 iz 1891. piše da strane novine prenose vijesti kako je 1859. u Bjelovaru izveden prvi pokušaj fotografiranja.

Distribucija i popularizacija

„Tjednik” se prodavao kroz sustav pretplate: „Pretplata sa dostavom u kuću odnosno poštom”. Za cijelu godinu pretplata je u početku iznosila četiri forinte, a kasnije osam kruna. Povoljnija je cijena bila za „seoske gospodare — 2 forinte”. Da su građani bili neredoviti u plaćanju pretplate, vidljivo je iz čestih opomena uredništva. Tako primjerice 5. svibnja 1894. možemo pročitati:

Pošto je upisivanje predplate do sada neuredno bilo, to već sada molimo poštovane (...) da nam već jednom pošalju zaostalu predplatu.

Značajne promjene uslijedile su nakon 1907. godine, kada je donesen Zakon o štampi kojim je dopuštena prodaja i kolportažom.

Za razvitak novinstva onoga vremena bitna je odredba kojom je ponovno uspostavljena porota u tiskovnim parnicama, dopuštena kolportaža i ukinuta kaucija za pokretanje novina. Time je bilo olakšano pokretanje novih listova, a to je bilo presudno za pojavu i razvitak informativne štampe. Novi Zakon o štampi je bio i manje restriktivan te je dopuštao veće slobode. Po ovom zakonu mogao se tiskani materijal zabraniti samo za sljedeće zločine i prijestupe: veleizdaju, uvredu Njegova Veličanstva, narušavanje javnoga reda i mira, špijuniranje, povredu vjerskih uvjerenja, povredu ćudoređa, sramoćenje braka, obitelji, vlasništva (Novak 2005: 69).

Slijedom toga pojavljuje se i kupac novina, a ne samo pretplatnik, pa novine postaju svakodnevna potreba svih slojeva društva. Prvi put se može pročitati da pojedini broj stoji 20 filira. Uslijedile su i sadržajne promjene uvjetovane demokratizacijom medija, a jednim dijelom i pojavom konkurentnog gradskog lista „Nezavisnost”. Uz vijesti, novosti i zanimljivosti sve je više sportskih vijesti, poučnih članaka, kritičkih apela, oglasa i romana.

Posebno mjesto zauzimaju oglasi, reklame i zahvale, čiji se broj povećava početkom 20. stoljeća. Oglasi kao marketinško sredstvo uglavnom su se nalazili na posljednjoj stranici novina i vizualno drugačije izgledali od ostatka teksta, sadržavajući različite tipove slova i grafičkih ukrasa. S vremenom oglasi postaju sve važniji izvor prihoda i njihova je cijena bila 10 filira po retku teksta, a uredništvo je pozivalo: „Oglašavanje u Tjedniku donosi uspjeha”.

Oglasi su promovirali širok spektar djelatnosti i trgovine, donosili pregled tekućih sajмова u županiji i tako postali korisnim izvorom za proučavanje tadašnjeg gospodarskog razvoja.

Osim novina, čitatelji su imali priliku kupiti i kalendare koji su bili vrlo popularni u to doba, a koji su svojim izdavačima donosili znatnu dobit.

Kalendar je u našim krajevima bio ne samo prva pučka knjiga, već je vrlo dugo ostao i jedinim pisanim tekstom koji je dopirao do širih narodnih slojeva.

Kalendarstvo je općenito, a svi su kalendari barem vrlo značajnim dijelom bili namijenjeni i puku, bilo najmasovnije literarno poduzeće do odmaklih godina devetnaestog stoljeća i, uz izdavanje udžbenika, najunosnije (Ivezić 1997: 21).

U rubrici Prosvjeta (8. studenog 1890.) izlazi vijest o pojavi prvog bjelovarskog kalendara:

Ilustrovani hrvatski pučki koledar izišao je nakladom J. Fleischmanna u Bjelovaru. Na čelu donosi taj koledar sliku preuzvišenog bana Khuena Hedervary-a (...) („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 8. studeni 1890.).

Uskoro i sam „Tjednik” objavljuje svoj kalendar (1893.), koji uz uvodni kalendarski sadržaj donosi i razne druge priloge, po kojima su kalendari i inače imali zbornički, književni, znanstveni i kulturno-prosvjetni karakter. U njemu su se našli ulomci putopisa Otokara Zobundije *Iz Gjurgjevca u Koprivnicu: izvadak iz putnih bilježaka moga prijatelja*, Moliereova drama *Muška škola* u prijevodu Stjepana Širole, rubrika *Smiešnica* i prilozi iz gospodarstva.

Utjecaj „Tjednika” na kulturu čitanja, razvoj pismenosti, prosvjetu i kulturu

Masovno izdavanje i čitanje novina i časopisa u 19. stoljeću prati i potiče razvoj kulture čitanja. Popularnost periodike svjedoči o sve većoj potražnji čitatelja za, prije svega, potpuno novim, aktualnim političkim, gospodarskim i kulturnim informacijama, ali i zabavom.

Javnost — osim toga što nema visoke čitateljske kompetencije — nema ni toliko vremena...želi odgovore odmah, tj. želi zadovoljiti svoje „dnevne” potrebe (Lipovčan 2006: 58).

S „pojavom” javnosti, demokratizacijom javnog života i razvojem kulture čitanja, čitatelji se više ne zadovoljavaju samo recepcijom knjiga književnog ili znanstvenog značenja.

Novine i časopisi izlaze često (...), uvijek s novim sadržajem (...), te je njihov utjecaj na čitača važniji, a svakako permanentniji nego utjecaj knjiga (Maštrović 1954: VII).

Značajnu ulogu ima i sve širi proces opismenjivanja koji je izravno utjecao na potražnju čitatelja za tiskovinama svih vrsta. U Hrvatskoj početkom 20. stoljeća, pa tako i u Bjelovaru, velik je broj nepismenih, pa su pokrenute opsežne aktivnosti na području opismenjavanja. Aktivnosti su bile brojnije nakon osnivanja Hrvatskog društva za pučku prosvjetu i njegove podružnice u Bjelovaru 1906. godine.

„Tjednik” u članku *Protiv nepismenosti* (9. rujna 1911.) izvještava da je u Hrvatskoj svaki drugi čovjek nepismen, te da su sveučilištarci odlučili održavati analfabetske tečajeve. Aktivnosti su predvodili studenti i akademski obrazovani građani udruženi u Akademski ferijalni klub „Hrvat”, koji se nizom tečajeva za opismenjivanje i javnim predavanjima

počeo baviti intenzivno pučko-prosvjetnim radom (...). Klub se obratio na razne znamenite hrvatske ljude, strukovnjake da održe predavanje u Bjelovaru. Obratio se na dra Andriju Štampara, Davorina Trstenjaka, prof. dra Đuru Šurmina, Milana Krešića, prof. Đuru Szabu, Jurja Tomića i druge („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 21. rujna 1912.).

Iz napisa u „Tjedniku” vidljivo je da je najveći broj javnih pučkih predavanja bio iz područja gospodarstva, zdravstva i prava.

List je bio aktivno uključen u cjelokupni kulturno-prosvjetni razvoj grada, a posebno u vrijeme kada je otežavano i sprječavano konstituiranje snažnijih institucija građanskog društva u uvjetima Khuenova banovanja (1883. – 1903.).

Drugim riječima, javna pisana riječ je na sebe morala preuzeti i zadaće (još) neustrojenih institucija, a ne tek njihovo projektiranje ili posredovanje tih projekata javnosti (Lipovčan 2006: 55).

„Tjednik” je redovito izvješćivao javnost o djelovanju društava, pozivao članove da prisustvuju programima i skupštinama tih društava, a ponekad se pozivalo članove na sjednice odbora. Na taj je način list dijelom preuzeo i funkciju glasnika društava. Od velikog su značenja i prilozi koji donose preglede rada bjelovarskih društava (Dobrovoljnog vatrogasnog društva, Hrvatskog pjevačkog društva „Dvojnice”, Društva Čitaonica, Sokola itd.).

Razvoj školstva u gradu i županiji također se može pratiti iz napisa u „Tjedniku” (bjelovarska gimnazija, Glazbena škola, Gradsko učilište u Križevcima).

Podaci objavljeni u novinama osnovni su nositelji informacija o glazbenom i kazališnom životu tog vremena. Prilozi u pravilu donose odgovore na osnovna pitanja o tome kada je i gdje održan neki koncert, tko je nastupao i što je bilo izvođeno. Iz svega navedenog vidljivo je da je „Tjednik” imao prvorazrednu ulogu u razvoju kulture grada Bjelovara i županije.

Utjecaj „Tjednika” na buđenje nacionalne svijesti

U povijesti je modernog hrvatskog društva javna pisana riječ od samoga početka na sebe preuzimala daleko više zadaća nego što je morala urediti u onim europskim zemljama u kojima je nacionalna emancipacija uspješno obavljena

ili već ranije, ili tijekom završne faze procesa modernizacije (Lipovčan 2006: 55).

U Bjelovaru je krajem 19. stoljeća prevladavao njemački jezik u pisanoj i govornoj komunikaciji, ali većina stanovništva poznavala je samo materinski jezik.

Etničkoj, kulturnoj i jezičnoj heterogenosti pridonosili su brojni časnici, obrtnici i trgovci.

Smatra se da se polovicom prošlog stoljeća, kad se pojavljuju prvi listovi na hrvatskom jeziku, u vodećim gradovima kao Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Petrinji, Bjelovaru, Križevcima, Senju i Koprivnici pretežito govorilo njemački. Tim jezikom govorila je ne samo inteligencija i aristokracija već i birokracija i mali obrtnici te novodošli kvalificirani industrijski radnici (Almanah hrvatskoga tiskarstva 1997: 158).

Značajnu ulogu u distribuciji knjiga i periodike među čitateljskom publikom imale su knjižare.⁵ No police lokalnih knjižara bile su prepune knjiga pisanih na stranim jezicima koje su, vjerojatno, bile namijenjene uskom sloju ljudi i time nedostupne većini pučanstva. U vrijeme prevlasti njemačkog jezika i povećane potrebe za čitanjem i informiranošću „Tjednik” je označio svojevrsnu prekretnicu jer je od samog početka izlazio na hrvatskom jeziku zadovoljavajući potrebe pučanstva. Rastom zanimanja za nacionalno jezično i kulturno nasljeđe jezik postaje jedna od osnovnih determinanti nacionalnog identiteta. Uloga „Tjednika” na taj se način zrcali u buđenju nacionalne svijesti, širenju hrvatske knjige i književnosti te kulturnoj preobrazbi naroda.

„Tjednik” i razvoj knjižnica

U „Tjedniku” se od samog početka pratio rad i djelovanje knjižnica. Najznačajnija knjižnica koja je djelovala u gradu jest Čitaonica koja se razvila iz časničkog kasina, a koja je predstavljala važnu kulturnu ustanovu. Budući da je predsjednik Čitaonice bio Gustav Fleischer, koji je ujedno bio i u uredništvu „Tjednika”, puno je podataka koji su danas dostupni jedino iz napisa u ovom listu.

Pretpostavlja se da je Fleischer autor često citiranog članka *Naša Čitaonica*, objavljenog u „Tjedniku” 2. veljače 1901. U njemu je autor prikazao kratak pregled rada Čitaonice (unazad 50 godina), koji nam je danas dragocjen izvor podataka.

Tek od godine 1872. ovamo sačuvani su društveni spisi. Pokretači, kao da su se preodviše pouzdali u ustmenu predaju, nisu bilježili ni vlastitih zasluga, ni

5 Uz nakladništvo i tiskarstvo, Kolesar se bavio i knjižarstvom, a u njegovu su vlasništvu bile dvije knjižare papirnice. U „Tjedniku” je 29. kolovoza 1891. objavljeno da je Kolesarova tiskara promijenila poslovne prostore te se nalazi u kući Ivana Quinza starijeg pokraj Kavane, a 1901. može se pročitati vijest o osnivanju podružnice A. Kolesara na uglu Kukuljevićeve ulice.

poviest mladih dana toga društva, jer su se već 1872. godine javljali glasovi, da je poviest društva tamna i da je šteta, što se o razvitku društva ne vodi bilo kakva kronika („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 2. veljače 1901.).

„Tjednik” i „Nezavisnost” redovito bilježe otvaranje pučkih knjižnica i donose članke o njima. Tim napisima iznosila su se različita mišljenja, aktualizirale teme i stvaralo pozitivno ozračje djelovanja knjižnica. „Tjednik” donosi i određenu novost u prikazu rada bjelovarskih pučkih knjižnica. Naime prvi se put u javnost iznose statistički podaci o broju korisnika, posuđenim knjigama i socijalnoj strukturi čitatelja, te oni postaju referenca uspješnosti djelovanja, ali i osnova za usporedbe s djelovanjem ostalih knjižnica. Primjerice, u „Tjedniku” od 10. siječnja 1914. u tekstu *Hrvatska pučka knjižnica „Preradović” u Bjelovaru* zabilježeno je godišnje izvješće knjižnice i ističe se činjenica da je tijekom 1913. godine 853 korisnika posudilo 7985 knjiga „te na osnovu tih brojeva mogao bih također ustvrditi, da je naša knjižnica najbolje posjećivana od svih ostalih” („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 10. siječnja 1914.).

Zaključno se može tvrditi da je bjelovarski tisak, pa tako i „Tjednik”, bio izravno uključen u osnivanje pučkih i djelovanje ostalih čitaonica i knjižnica.

„Tjednik” i afirmacija književnosti

Književna djelatnost bjelovarskog kraja u 19. stoljeću bila je živa, ali nije postojao književni časopis gdje bi autori mogli objavljivati svoje radove. Zato je vrlo važna uloga „Tjednika”, koji je pratio aktualne događaje i objavljivao književne priloge. U „Tjedniku” izlaze književna djela lokalnih autora, prijevodi najkvalitetnijih stranih autora, narodna književnost i njezini kazivači, prikazi novih knjiga i časopisa i različite vijesti iz književnog života.

Rubrike koje su pokrivala ta područja su Podlistak, Književnost i umjetnost, Prosvjeta, Pučka prosvjeta. U rubrici Podlistak objavljuju se književni prilozima, ali i tekstovi o radu Matice hrvatske, znamenitim ličnostima (Janko Drašković), društvima, poučni, znanstveno-popularni tekstovi o fotografiji i tisku, olovci, razvoju poštanskih vrijednosti i sl.

Pri obljetnicama istaknutih književnika pisalo se o njihovu djelu i pozivalo na obilježavanje, primjerice u članku *O stotoj obljetnici* u kojemu se poziva na proslavu stogodišnjice Petra Preradovića (16. ožujka 1918.).

U vrijeme pojave romana u nastavcima koji izlaze u časopisima, „Tjednik” donosi neka književna djela u nastavcima lokalnih autora kao što su Otokar Zobundija⁶ (*Kobna i*

6 Otokar Zobundija u Bjelovaru je 1892. g. pokrenuo „Pedagogijski glasnik”, list za učiteljstvo i prijatelje školstva. Tijekom samo jedne godine izlazenja objavljeno je dvanaest brojeva, također u Kolesarovoj tiskari. Sljedbenik tog lista danas je iznimno vrijedan časopis „Bjelovarski učitelj” (Usp. Strugar 1999: 311 – 318).

sretna ljubica, *Tko je kriv, Nenadane li sreće*, 1892.), Mile Petranović (*Kod zubara, Muhamed sin Šabanov, Krpo i novčar*, 1901.), Aleksandar Kešuc (*Pometač Imbra, Ludi Ive, Milosrdnik*, 1906.), Ivan Bošnjak (*Zlatno ime, Tko je kriv*, 1915.), Dragutin Klobučar, Ernest Kramberger, Ida Fleischer itd. Tijekom 1914. i 1915. podlistak objavljuje pjesme pripadnika 16. pješačke pukovnije. Nekoliko književnih priloga potpisano je pseudonimima: -s-s; X., Ypsilonosky (*Priča djeda Janka; Zarobljenik*, 1915.).

Brojni su prijevodi iz stranih književnosti i kao prevoditelji spominju se Marija Kučan iz Sv. Ivana Žabnog, Jovanka Vukelić iz Rovišća, J. Š. Bjelovarac (Juraj Šušnjak?) itd. Neki su od stranih autora zastupljeni u „Tjedniku” i Maksim Gorki, Jan Neruda, Alphonse Daudet, Mark Twain, Guy de Maupassant, Ralph Waldo Emerson, August Strindberg, Herman Wagner, Richard Riess, A. P. Čehov i Vaclav Spaček.

U rubrici Književnost i umjetnost većinom se predstavljaju nove knjige objavljene u Bjelovaru: knjiga Marijana Vukovića *Hrvatske učiteljske skupštine*, objavljena u Bjelovaru u nakladi J. Fleischmanna (1891.), *Pripovijesti o kraljeviću Marku* u izdanju A. Kolesara (1899.) — „Ta knjiga sadržaje 48 odabranih pripovijesti u kojima je prikazan ponos, život, djela i smrt Kraljevića Marka”. Godine 1913. *Tjednik* donosi vijest o Fleischerovu prijevodu znamenite knjige *Uputa u kemiju* Wilhelma Ostwalda, a 1918. o izlasku knjige *Odabrane nordijske novele* u prijevodu V. Babića: „S obzirom na izbor spisatelja ovo je dosada jedna od ponajboljih knjiga, koje su izašle u nakladi Lav. Weisa, gdje se i ova može dobiti” („Tjednik bjelovarsko-križevački”, 13. kolovoza 1918.).

Godine 1918. predstavljena je i knjiga Thomasa Carlylea *Francuska revolucija* u prijevodu znamenitog bjelovarskog kirurga Nikole Karlića (usp. Miculinić 2003: 73 – 74).

Osim lokalne tiskarske djelatnosti list je donosio i pregled značajnijih izdanja, posebice Matice hrvatske i Sv. Jeronima i Društva hrvatskih književnika.

Rubrika Prosvjeta donosi vijesti o novim časopisima, objavljuje prikaze časopisa i poziva na pretplatu. Časopisi koje su čitatelji mogli upoznati zahvaljujući „Tjedniku” bili su „Vienac”, „Suvremenik”, „Napredak”, „Obćinar”, „Dom i svijet”, „Književna smotra”, „Smilje”, „Istina ili hrv. Jezik”, „Napredni obrtnik”, „Pjevački vjesnik”, „Tamburica”, „Križevčanin” itd.

Navedene rubrike imale su zabavno, ali i edukativno značenje. Književna djela objavljena u listu omogućavala su autorima stanovitu promociju, a čitateljima razonodu i nove spoznaje o književnoj produkciji. Time se poticala lokalna, domaća književnost, kao i zanimanje za strane autore. Utjecaj „Tjednika” u tom je smislu vidljiv u senzibiliziranju javnosti za domaću i stranu književnost te čitanje književnih djela, kao i u informiranju o izdavačkoj djelatnosti općenito.

Političko značenje „Tjednika”

Većina listova u ovom razdoblju imala je poteškoće s cenzurom, ponekad pljenidbom cijelih naklada, malim brojem suradnika te financijskim poteškoćama. Novine su kao najpopularniji medij političkog izjašnjavanja bile pod strogom kontrolom državne cenzure, koja izbacuje sve nepoćudne i sumnjive sadržaje. „Tjednik” uglavnom nije imao problema s cenzurom jer je Gustav Fleischer, uvaženi član uredništva, slovio kao skriveni pristalica režima. Tako je u početku izlaženja list prilagođavao sadržaje uvjetima režima. Mijenjajući vlasnika i uredništvo, list od 1907. izlazi kao političko glasilo Hrvatsko-srpske koalicije, te se veći naglasak pridaje državnim, političkim, komunalnim, socijalnim i gospodarskim problemima županije. U „Tjedniku” se mogu pročitati prvi napisi o osnivanju stranaka i njihovim povjerenicima u Bjelovaru i županiji; npr. osnivanje Hrvatske stranke prava 1906., poziv na pristupanje Socijalno-demokratskoj stranci 1918. itd.

Uobičajeni postaju i prilozi o izborima i izbornim listama, a povremeno je izlazila i rubrika Politički pregled, u kojoj se uglavnom pisalo o svjetskim političkim događajima. Jedan od najznačajnijih političkih priloga koji se i danas spominje svakako je kritika na rad biskupa Julija Drohobeckog.⁷

Svjesno važnosti borbe žena za povoljniji društveni status u Hrvatskoj, uredništvo lista zamjetno povećava broj priloga koji govore o toj problematici (*Za prava žena, O samoobrazovanju žena*, 1919.).

U vrijeme dok politički život bjelovarskog kraja još nije u potpunosti zaživio, politička orijentacija lista uglavnom je bila odraz idejnih opredjeljenja pojedinaca, članova uredništva, glavnog urednika i vlasnika lista.

Najznačajniju ulogu u političkom životu grada krajem 19. i početkom 20. stoljeća imao je odvjetnik, političar i prvi neovisni (usp. „Nezavisnost”, 1. prosinca 1906.) bjelovarski novinar Milan Rojc, član uredništva „Tjednika”. Iz redakcije lista izlazi 1. prosinca 1901. te kao vlasnik pokreće polumjesečnik „Budi svoj”. List je tiskan također u tiskari A. Kolesara. Financijski problemi i cenzura bili su glavni razlozi ukidanja tog polumjesečnika, nakon čega se ponovno vraća u „Tjednik”.

Od 1888. godine Rojc je sudjelovao u autonomnoj županijskoj upravi. Sudjelujući u radu upravnog odbora Bjelovarsko-križevačke županije borio se za interese širih slojeva. Nebrojeno su prijedlozi koje je iznio u interesu promicanja lokalnih interesa, što je vidljivo iz napisa objavljenih u „Tjedniku”.

⁷ Podsjetimo da su Mađari 1907. pokušali ozakoniti mađarski jezik kao službeni na željeznici. Upravo je u „Tjedniku” 15. lipnja 1907. objavljena prva kritika na rad biskupa Julija (Drohobeczy) Drohobeckog. Naime u članku mu se spočitava što nije otišao u Budimpeštu kada je trebalo raspravljati o tako važnom pitanju kao što je hrvatski jezik na željeznici.

Njegove političke ideje često su imale sljedbenike u gradu. Rojc je bio protivnik mađarizacije, zagovornik povezivanja Hrvata i Srba i predstavnik Hrvatsko-srpske koalicije, a nakon 1918. ulazi u Demokratsku stranku. Iako je tijekom 1919. imenovan povjerenikom Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju za područje prosvjete, još više intenzivira svoj politički utjecaj u „Tjedniku”. Urednici lista postaju Luka Šoški⁸ i Ivan Winter,⁹ koji su bili politički istomišljenici. Vlasnik lista u tom razdoblju bio je Josip Werklein,¹⁰ poznati bjelovarski ljekarnik koji je bio iznimno aktivan i u javnom životu grada.

Godine 1919. „Tjednik Bjelovarsko-križevački” mijenja naziv u „Demokratski glas,” a urednik je Lazo Kovačević.

U impresumu piše tek da list izdaje i uređuje Odbor jugoslavenske demokratske stranke u Bjelovaru, a uredništvo i uprava nalaze se u pisarni dra. Kvaternika, Zagrebačka ulica.

Sada smo eto do lista došli, preuzevši od dosadanih vlasnika „Tjednik”, „Demokratski glas” kako smo ovaj list nazvali, nije što i stari „Tjednik”, ali je nastavak „Tjednika”, dakako u novoj odori, a borme i s novom sadržinom. List će donositi stvari opće-političke, stranačko-političke, ali i poučne, i to iz raznih grana ljudskog života („Demokratski glas”, 6. rujna 1919.).

Budući da je „Demokratski glas” bio političko glasilo Jugoslavenske demokratske stranke i samim tim se sadržajno uvelike razlikovao od „Tjednika”, djelovanje tog lista

8 Luka Šoški (Mlinska pokraj Garešnice 1878. — Mlinska 1938.). Diplomirao pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1911. Od 1904. g. član privremenog glavnog odbora Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS). Radio kao odvjetnički pripravnik kod P. Belorka. Pripadao je i Hrvatsko-srpskoj koaliciji, a nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bio je član Demokratske stranke i Samostalne demokratske stranke, gdje je obnašao dužnost tajnika u tadašnjem kotarskom (sreskom) odboru. Od 1920. obnaša dužnost župana Bjelovarsko-križevačke županije. Nakon šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića prestao se baviti politikom, a nakon pada diktature sudjeluje na izborima na listi Jugoslavenske republikanske zajednice. (Usp. Bulić 1990: 199).

9 Ivan Winter (Bjelovar 1868. — Bjelovar 1922.). Pravo je studirao u Beču i Zagrebu gdje je diplomirao 1893. U Bjelovaru je radio u odvjetničkoj kancelariji Milana Rojca. Bio je član Hrvatsko-srpske koalicije i njezin kandidat u Sv. Ivanu Žabnom (1911.). U tzv. Veleizdajničkom procesu branio je optužene Srbe. Borio se i protiv Narodne stranke i protiv unionista u Hrvatskoj (tzv. „mađarona”. Bio je podnačelnik i predsjednik Narodnog vijeća u Bjelovaru (1918.). Od 1893. član je Matice hrvatske Ogranak u Bjelovaru te član „Društva za podupiranje siromašnih učenika Kraljevske realne gimnazije u Bjelovaru” (1914. — 1915.). (Usp. Bulić 1990: 198).

10 Josip Werklein (Bjelovar ? — Bjelovar 1922.). Ljekarnik, kulturni i sportski djelatnik. Vlasnik dviju apoteka u Bjelovaru. Sudjelovao je u javnom životu grada, a u nekoliko je navrata bio i gradski i narodni zastupnik. Bio je podupirući član Matice hrvatske u Bjelovaru (1906. i 1907.) i jedan od utemeljitelja „Društva za podupiranje siromašnih učenika Kraljevske realne gimnazije u Bjelovaru”. Bio je član uprave Hrvatskog sokola u Bjelovaru, a jedno vrijeme predsjednik i tajnik Hrvatskog pjevačkog društva „Dvojnice” u Bjelovaru (Usp. Bulić 1990: 198).

zahtijeva zaseban rad. Godine 1924. „Demokratski glas” ponovno vraća stari naziv „Tjednik”, ali je opstao vrlo kratko vrijeme.

„Tjednik” ima golemu ulogu u izučavanju povijesti grada Bjelovara i županije. Nužno je izraditi bibliografiju članaka objavljenih u listu te potaknuti daljnja istraživanja vezana uz pojedince, urednike i izdavače. S obzirom na to da je malo sačuvanih primjeraka tog lista u samom Bjelovaru, nužna je digitalizacija dijelova ili cjelokupnih godišta. Bilo bi od velike koristi izraditi sustavan pregled periodičkih publikacija grada i županije.

Izvor

Tjednik bjelovarsko-križevački, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb.

Literatura

Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom. 1997. Zagreb: Horizont press.

Bulić, M. 1990. Izdavaštvo i novinstvo u Bjelovaru od 1875. do ujedinjenja Jugoslavije 1918. U *Bjelovarski zbornik '90*, 185 – 200. Bjelovar: Gradski muzej.

Horvat, J. 2003. *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*. Zagreb: Golden marketing ĐTehnička knjiga.

Ivezić, M. 1997. *Hrvatski kalendari*. Zagreb: Hrvatski forum.

Klaić, V. 1922. *Knjižarstvo u Hrvata*. Zagreb: Tisak i nakl. Knjižare St. Kugli.

Lipovčan, S. 2006. *Mediji-druga zbilja?* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Maštrović, V. 1954. *Jadertina Croatica: II. Časopisi i novine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Medar, M. 1994. Bjelovarska afera 1888. godine u svjetlu lokalnih izvora. *Bjelovarski zbornik* 4 – 5: 31 – 40.

Miculinić, R. 2003. Nešto iz prošlosti bjelovarske bolnice. *Bjelovarski zbornik* 6: 73–74.

Novak, B. 2005. *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Pelc, M. 2002. *Pismo – knjiga – slika: uvod u povijest informacijske kulture*. Zagreb: Golden marketing.

Perić, I. 1980. *Dubrovačka periodika: 1848 – 1918*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku.

- Renić, Z. — Kreštan, T. 2006. Gustav Fleischer (1856 — 1913). *Bjelovarski učitelj*, 11(2): 25 — 33.
- Slukan Altić, M. 2003. *Povijesni atlas gradova I. Bjelovar*. Zagreb: Državni arhiv Bjelovar — Hrvatski državni arhiv.
- Sorokin, B. 2004. Časopisi Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1 — 2: 43 — 60.
- Strugar, V. 1999. Regionalni pedagoški časopisi: doprinos nacionalnoj pedagoškoj periodici. *Napredak* 3: 311 — 318.
- Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812 — 1918*. 1992. Split: Sveučilišna knjižnica.
- Vaupotić, M. 1965. Časopisi od 1914 — 1963. U *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, 771 — 835. Zagreb: Stvarnost.

Summary

Tjednik bjelovarsko-križevački (weekly journal): the importance of periodicals for the research in local history

The history of printing and book publication in Bjelovar-Bilogorje District has not been sufficiently studied and evaluated. The few published papers on this topic represent only a scant review of the matter and provide no explanation as to the role of the periodicals, in particular journals and newspapers, in the overall development of the town of Bjelovar and the District.

It strikes one as particularly odd how little writing has been devoted to the first Bjelovar weekly newspaper, *Tjednik bjelovarsko-križevački*.

Our paper is an overview of the facts on the beginning of its publication, the make-up of the editorial board and the editors in chief, the contents, genres, columns, circulation, distribution, popularisation and layout. The range of topics covered, the overall atmosphere and the wide scope of the social life covered by the newspaper shed light on its influence on the development of literacy and the culture of reading, and on its role in the cultural, educational and political life of the town and the region in the late 19th and early 20th century.

A special reason for writing this text resides in the fact that in the absence of other source material *Tjednik bjelovarsko-križevački* is an important tool in the study of the local history.

The chief study sources were the complete annual editions of *Tjednik* stored in the National University Library. Bibliographic sources and material were consulted regarding the development of printing and the publication of periodicals. The theoretical starting

points were found in the works of Josip Horvat, Božidar Novak, Srećko Lipovčan, Ivanka Kuić, Ivo Perić, Vjekoslav Maštrović and others.

The paper utilises the historic and comparative methods, and the methods of compilation, description, analysis and synthesis.

The first regionally distributed weeklies were commonly published by local printers with businesses set up in the district centres. An enormous breakthrough in the development of publishing and printing in Bjelovar was made by Adolf Kolesar whose printing outfit opened in 1885. Soon after the outfit opened for business, he started publishing the first newspaper bearing the title *Tjednik bjelovarsko-križevački: newspaper for education, economy, social and public life*. The first issue came out 1 November 1890, marking the beginning of the development of periodicals in Bjelovar and the District.

Adolf Kolesar furnished the technical base for the onset of newspaper publishing in Bjelovar, but the major creators of the content of *Tjednik* were the long-standing members of the editorial board and reputed columnists, Professor Gustav Fleischer, and solicitor and politician Milan Rojc. Literature, so far published on this matter, stresses that *Tjednik* ranked among the best regional papers of its time.

The paper started out by publishing only the news, curios, items of educational and didactic content, reviews, short stories, sports news and advertisements. Its ambition was to cover matters of interest and reach the readers of the entire Bjelovar-Križevci District, but it had no particular political ambitions.

In 1907 the owner and the editorial board changed and the paper became a political bulletin for the Croatian-Serbian coalition, with greater emphasis on the state, political, communal, social and economic matters, important in the life of the District. The last issue came out 30 August 1919, after which date the name was changed to *Demokratski glas* and the publication became the bulletin for the Yugoslav Democratic Party. In 1924 the paper resumed the old name, *Tjednik*, but survived only a short time.

The research for this paper was greatly impeded by a scantiness of sources, as there are only very few copies of *Tjednik* preserved in the State Archives and the Bjelovar Town Museum, whereas the Petar Preradović Library in Bjelovar does not own a single copy. Furthermore, there was the matter of reliability of the information found in literature, as it is sometimes incomplete or only partially accurate.

The article aims to shed some light on the social and political role of *Tjednik* and on its information and communication aspects. The study of the contents of *Tjednik* provided in this article hopes to facilitate further research in the history of the town and the District.

KEY WORDS: *Tjednik bjelovarsko-križevački*, Bjelovar, Bjelovar-Bilogora District, periodicals.